

1.01

Nina Steinbacher*

Začetki političnega agrarnega gibanja na Slovenskem. Prispevek k predzgodovini ustanovitve Samostojne kmetijske stranke

IZVLEČEK

V članku je predstavljeno oblikovanje modernega političnega agrarnega gibanja na Slovenskem. Izhajajoč iz časopisnih poročil in drugih relevantnih virov, je opisana predzgodovina nastanka Samostojne kmetijske stranke v novoustanovljeni Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Poseben poudarek je namenjen Notranjski in Goriški, kjer so bile na predvečer prve svetovne vojne v tedanji habsburški monarhiji ustanovljene prve slovenske agrarne politične formacije.

Ključne besede: politično agrarno gibanje, Samostojna kmetijska stranka, Slovenska ljudska stranka, Notranjska, Goriška

ABSTRACT

THE BEGINNINGS OF THE POLITICAL AGRARIAN MOVEMENT
IN SLOVENIA A CONTRIBUTION TO THE PRE-HISTORY OF THE
ESTABLISHMENT OF THE INDEPENDENT AGRICULTURAL PARTY

The article deals with the beginnings of the modern political agrarian movement in Slovenia. Based on the newspaper reports and other relevant sources, the pre-history of the establishment of the Independent Agricultural Party in the newly-formed Kingdom of Serbs,

* Prof. zgodovine in biologije, mag. managementa znanja, dr. študentka, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor; steinbacher.nina@gmail.com

Croats and Slovenes is presented. A special emphasis is placed on the developments in Inner Carniola and the Goriška region, where, on the eve of World War I in what was then the Habsburg Monarchy, the first Slovenian agrarian political formations were established.

Keywords: Political agrarian movement, Independent Agricultural Party, Slovenian People's Party, Inner Carniola, Goriška region

V začetku 20. stoletja so slovenski politični prostor zaznamovala tri temeljna idejnopolitična gibanja: katoliškonarodno, liberalnonapredno in delavsko. Dejavnost njihovih političnih strank je bila razširjena na vsa družbena področja. Pri tem so se soočali z ideološkimi in političnimi nasprotovanji, ki so kazala na razslojenost tedanje družbe z večinskim kmečkim prebivalstvom. Ker so predstavljali najmočnejši člen prebivalstva, so bili kmetje osrednji plen politične agitacije tedanjih strank, ki so z različnimi metodami pridobivale njihovo naklonjenost. Prvenstven položaj si je ustvarila Slovenska ljudska stranka (SLS), ki je izpopolnjevala svojo organizacijo in opozarjala nase na vseh področjih javnega življenja.¹ Z razširjeno mrežo združnih organizacij je imela moč vplivati na številne srednje in male kmete, ki so hrepeneli po državnem

1 Podrobno o zgodovini Slovenske ljudske stranke: Aleksandra Berberih-Slana, »The Slovenian People's Party in Croatian politics (1918–1926)«, *Studia Historica Slovenica* 4, št. 1 (2004): 113–47. Darko Friš, »SLS in slovensko nacionalno vprašanje med sprejetjem Vidovdanske ustave in blejskim protokolom«, v: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti: mednarodni znanstveni simpozij, Maribor, Narodni dom – Pokrajinski muzej, 16.–17. april 1998*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998), 180–84. Darko Friš, »Iz političnega delovanja Antona Korošca po letu 1935«, v: *Znanstveni simpozij Anton Korošec in njegov čas, Sveti Jurij ob Ščavnici, 6.–7. oktober 2006: zbornik povzetkov*, ur. Marko Jesenšek (Maribor, Sveti Jurij ob Ščavnici: Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, 2006). Jure Gašparič, »Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 77–92. Jure Gašparič, »Slovenska ljudska stranka in njena organizacija (1890–1941)«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 56, št. 1 (2017): 25–48. Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (Beograd: Institut za savremenu istoriju: Narodna knjiga, 1979). *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Institut za novejšo zgodovino, 2005), 253–65, 315–18 in 339–42. Jurij Perovšek, »Slovenci in Jugoslavija v letih 1918–1941«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 69, št. 1 (1998): 55–74. Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914* (Celje: Cenesa in Založba Panevropa, 2001). Andrej Rahten, »Račun brez Korošca? Dileme očeta Jugoslavije ob ustanovitvi Banovine Hrvaške«, *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018), 845–82. Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini: jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2002). Andrej Rahten, »Slovenska ljudska stranka v parlamentarnem življenju avstro-ogrske in jugoslovanske monarhije«, *Historični seminar 4: zbornik predavanj 2001–2003*, ur. Metoda Kokole, Vojislav Likar in Peter Weiss (Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003), 209–22. Andrej Rahten, »Krščanski demokrat in prevrat: pogledi Jakoba Mohoriča na ustanovno dobo in politični vrh kraljeve Jugoslavije«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 89, št. 1–2 (2018): 5–22. Miroslav Stiplovsšek, »Slovenska ljudska stranka in uvedba oblastnih samouprav leta 1927«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1–2 (1995): 35–48. Miroslav Stiplovsšek, »Prizadevanja Slovenske ljudske stranke za avtonomijo Slovenije ob sprejemanju prve jugoslovanske ustave in zakonodaje o oblastnih samoupravah 1921–1922«, v: *Mikužev zbornik*, ur. Zdenko Čepič, Dušan Nečak in Miroslav Stiplovsšek (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999), 51–64. Miroslav Stiplovsšek, »Anton Korošec in prizadevanja Slovenske ljudske stranke za uresničenje narodne avtonomije«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77, št. 2–3 (2006): 122–37. Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921 – Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave* (Maribor: Obzorja, 1977).

protekcijonizmu. V njih so lahko soodločali ter si izboljšali gospodarski in socialni položaj. Da bi ublažili agrarno krizo, so preko »rajfajznovk« reševali propad in prodajo zadolženih kmetij, ki so jih največkrat dolžile odušne obresti. Kljub dejstvu, ki se izkazuje skozi volilne rezultate, da je SLS skoraj popolnoma obvladovala slovensko podeželje, del kmetov le ni sledil večini.²

Bogatejši kmetje in veleposestniki, t. i. »kapitalistični elementi na vasi«,³ so bili pretežno naklonjeni Narodnonapredni stranki (NNS).⁴ S krhanjem gospodarske moči zaradi zadrug in prodornega delovanja SLS je plahnel njihov politični in gospodarski vpliv, ki jim ga je omogočalo premoženje. Da bi obdržali družbeni ugled, so nekateri prestopili na katoliškonarodno stran. Preostali kmečki veljaki so se postavili po robu vplivnim akterjem iz mest, ki za njihove potrebe in interese niso kazali pretiranega razumevanja. Oblikovali so kmečko opozicijo, ki je nastopila z značilno kmečko ideologijo. Pod vplivom nasprotovanj in demagoških gesel, da »kmet voli kmeta«, ter iz potrebe po zaščiti pred močno agitacijo s katoliške strani se je pojavila želja – nastopiti brez povezave z liberalno stranko. Že od začetka stoletja lahko na podeželju opazimo pojav »neodvisnih kmetov« in »samostojnih kmečkih kandidatov«, ki so iz svojega imena izpustili oznako »liberalen« ali »narodnonapreden«. Vasilij Melik je nazorno označil vzrok tega ravnanja, saj po njegovem pridevek »nosi seboj zli glas

2 Zečević, *Na zgodovinski preloščini*, 11. Vasilij Melik, »Kmečko vprašanje v Evropskem in Panonskem prostoru v času 1919–1929«, *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci, zvezek 13* (1981), 81–83. Igor Grdina, *Preroki, doktrinariji in epigoni – Idejni boji na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja* (Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2005), 66–68. Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966), 281–86.

3 Gestrin in Melik, *Slovenska zgodovina*, 281.

4 Podrobno o razvoju slovenskega liberalnega tabora: Jurij Perovšek, »Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani«, *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 421–42. Jurij Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva – nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929* (Ljubljana: Modrijan, 1996). Jurij Perovšek, »Ustanovitev Narodno napredne stranke«, v: *Slovenska kronika XX. stoletja: 1900–1941*, ur. Marjan Drnovšek in Drago Bajt (Ljubljana: Nova revija, 1997), 281. Jurij Perovšek, »Duhovni in idejnopolitični oris Ivana Hribarja«, *«Homo sum»*: Ivan Hribar in njegova Ljubljana – zbornik ob razstavi Mestnega muzeja Ljubljana, ur. Taja Čepič in Janja Rebolj (Ljubljana: Mestni muzej, 1997), 9–27. Jurij Perovšek, »Slovenska politična zgodovina prve Jugoslavije«, v: *Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju*, Ljubljana, 26. oktober 1999: ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, ur. Ervin Dolenc (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999), 28–31. Jurij Perovšek, »Politične stranke do volitev 1923«, v: *Slovenska novejša zgodovina*, 253–65. Jurij Perovšek, *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005). Jurij Perovšek, »Vprašanje idejnega, političnega, socialnega in narodnega sobivanja v liberalni politični misli in praksi med leti 1891–1941«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 93–126. Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v kraljevini SHS/Jugoslaviji* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013). Jurij Perovšek, »Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora v letih 1891–1941«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017): 49–83. Jurij Perovšek, »Idejnopolitični in socialnogospodarski pogledi meščanskega tabora: od devetdesetih let 19. stoletja do druge svetovne vojne na Slovenskem«, v: *Narod – politika – država: idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja*, ur. Jurij Perovšek in Mojca Šorn (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2020), 15–71. Mateja Čoh Kladnik in Tomaž Kladnik, »Neso naj moje pozdrave vsem rojakom! Ivan Hribar, ljubljanski župan 1896–1910«, *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017): 537–58. Peter Vodopivec, »Narodno napredna stranka«, v: *Enciklopedija Slovenije: zvezek 7*, ur. Marjan Javornik (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987), 321. Marko Žuraj, »Diferenciacija liberalnega tabora z vidika njegovega delovanja na Štajerskem v letih 1919–1923«, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 80, št. 2–3 (2009): 113–43. Zvonko Bergant, »Vloga katolištva in Cerkve pri slovenskih liberalcih (1890–1918)«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 51–64.

brezverskega, protikrščanskega, protikatoliškega«. Te oznake naj bi ga povezovale z nepriljubljeno politiko liberalne stranke, »z njeno protifarško gonijo, z njenim svobodomiselnostvom«. Kljub izogibanju temu imenu je bilo znano, da so predstavniki novega gibanja izhajali iz vrst NNS in so poleg učiteljstva, ki je podpiralo liberalizem v ideološkem smislu, predstavljali nosilce liberalne misli na podeželju. Tako imenovani »neodvisni kmetje« so z vidika zmanjševanja volilne baze tedaj monopolne SLS na podeželju uživali liberalno naklonjenost, kljub temu da sami neposredno niso pridobili dodatnih privržencev.⁵

Začetki političnega agrarnega gibanja na Notranjskem

Dva meseca pred državnoborskimi volitvami leta 1907 je bila ustanovljena Kmetška stranka za Notranjsko, »od narodno napredne in od klerikalne stranke v vsakem oziru neodvisna agrarna stranka«, kot so se radi pohvalili njeni ustanovitelji.⁶ Na prvem volilnem shodu v Ilirski Bistrici so izvolili pripravljalni odbor stranke. Za predsednika je bil izvoljen Jakob Kristan in za tajnika stranke Milan Žnideršič. V uvodnem govoru sta zatrjevala, »da je ta stranka nastala zgolj, ker je bila potrebna, ne pa kot nekak začasni stvor le za volitve«, ter da bo »združila v sebi vse kmete in njih prijatelje, ki hočejo delati edino za večjo moč in blagostanje kmetškega stanu«. V predstavitvi gospodarskega programa stranke, sprejetega na shodu zaupnikov 3. marca 1907, sta poudarila skrb za dobro plemensko živino, podporo pri osnovanju živinarskih zadrug, zahtevo po državni podpori za nakup umetnih gnojil in za izboljšanje pašnikov. Zavzela sta se še za razvoj predelovalnih dejavnosti in izpopolnitev infrastrukture, kar bi omogočilo širšo oskrbo s kmečkimi pridelki in izdelki ter zmanjšalo potrebo po uvozu iz tujine. V odnosu do delavstva sta zahtevala ureditev zavarovanja za starost in onemoglost, ki bi obenem razbremenilo sredstva v kmečkih občinah.⁸

Shodu v Ilirski Bistrici je sledil liberalni shod v Bitnjah, ki ga je sklicalo Gospodarsko in politično društvo za Notranjsko. Pozdravili so ustanovitev kmečke stranke in poudarili »moč združenja vseh sil, priporočajoč kmetom, da se vsi združijo brez razlike naziran v eno močno stranko, ker edino-le združeni si bodo mogli pomagati, in to doseči, kar si žele«. ⁹ *Slovenec*, glavno glasilo SLS, je nad dogajanjem zapisal številne kritike in svarila, naj kmetje ne nasedajo velikim besedam »neodvisnih«, češ »da lisjak

---

5 Gestrin in Melik, *Slovenska zgodovina*, 286. Melik, »Kmečko vprašanje«, 85. Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1965), 269, 270. Jurij Perovšek, »Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora v letih 1891–1941«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 56, št. 1 (2017): 54. Vasilij Melik, »Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje«, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1–2 (1982): 22.

6 »Notranjska kmetška stranka«, *Notranjec*, 1. 3. 1907, 3, 4.

7 »Volilni shod v Bistrici«, *Notranjec*, 9. 3. 1907, 1.

8 »Volilni shod v Bistrici«, *Notranjec*, 1. 3. 1907, 1, 2. »Organizacija 'kmetške stranke za Notranjsko'«, *Notranjec*, 21. 12. 1907, 1.

9 »Reška dolina je govorila – in Žitnika obsodila«, *Slovenski narod*, 4. 3. 1907, 1.

spremeni dlako, narave pa ne, liberalec – ostane liberalec«. ¹⁰ Spletke liberalne stranke naj bi po njihovem povzročale zmešnjavo v kmečkih vrstah in zasejale neslogo. ¹¹

Tako imenovani »mejnik v politično dobo slovenskega kmeta« se je zgodil 17. marca 1907 v Šempetru. Manifestirala ga je Kmetška stranka za Notranjsko, ki si je za politični cilj zastavila uresničevanje pravice do vplivanja vseh razredov in stanov v okviru svojih organizacij na državno politiko. *Slovenski narod*, osrednje liberalno glasilo, je opravičil svojo distanco do kmečkega stanu z izrečeno podporo novi stranki in stališčem, da nastop agrarcev predstavlja napredek v organizaciji NNS, ki »zato gibanju ni neprijazna, čeravno stoji nova kmetška organizacija izven njene strankarske organizacije«. V razglasu o ustanovitvi stranke se niso mogli izogniti odgovoru na očitke SLS in ji naložiti krivde za »blazen strah« ob poskusih vzpostavitve agrarnega gibanja. Bralcu člankov *Slovenskega naroda* postane jasno, da je bil namen takih obtožb med drugim tudi odmakniti pozornost od lastnih napak. ¹²

Na shodu v Šempetru so izvolili organe stranke: predsednika Frana Arka, podpredsednika Josipa Čučka in reditelje Ambrožiča, Petriča, Česnika in Želeta. Alojzij Domicelj, posestnik in trgovec, je navzoče zborovalce seznanil s programskimi načeli stranke, ki so bila strnjena v petnajst točk in dostopna širši javnosti po strankinem glasilu *Notranjec*. Pri oblikovanju zahtev so izhajali iz kmečkih gospodarskih interesov in se omejili na vsakodnevna kmečka vprašanja. Kmete so pozvali k zvezi v trdno celoto, zavezano napredku, ugledu in veljavi. Da bi izboljšali izobrazbo kmeta, so predlagali vpeljavo strokovnega pouka v ljudske šole in učiteljišča ter prirejanje strokovnih predavanj v novoustanovljenih kmetijskih in gospodinjskih šolah v obdobju zimskih mesecev. Med programske prioritete so uvrstili tudi preskrbo s pitno vodo, ki bi jo zagotovili z izdatno podporo dežel in države. Z uravnavanjem voda bi izboljšali namakanje in izsuševanje ter vsesplošno izboljšali kakovost obdelovalnih površin in gozdov. Predlagali so tudi čimprejšnjo ureditev cest in ostale prometne infrastrukture. Znižanje železniških tarif bi po njihovem bilo mogoče s podržavljenjem železnic, kar bi prispevalo h konkurenčnosti domačih pridelkov v primerjavi z uvoženimi. Nasprotovali so drobljenju srednjih in malih kmetij ter spodbujali k večanju zemljišč in pridobitnem združništvu. S tem bi zmanjšali pomanjkanje kmetijskih delavcev in porast brezposelnega prebivalstva v mestih. Socialni položaj bi uredili z vpeljavo zavarovanja za starost in onemoglost ter z ustanovitvijo deželnih zavarovalnic za živino in proti naravnim nesrečam. Kmetom naj bi vojaški rok skrajšali na dve leti, v času sezonskih opravil pa naj bi jim odobrili dopust. Stranka je v svojem programu zavzela narodno stališče in skrb za ustanovitev vseslovenske poljedelske stranke. Kljub popolni neodvisnosti in samostojnosti je bila pripravljena peljati dialog o skupnem sodelovanju z drugimi strankami na način, da »s stanovi, ki so ji po težnjah ali drugače najbližji, kakor so delavski, obrtniški, trgovski in duhovski, želi si vzajemnega sodelovanja«. Zavedajoč

10 »Lisjak spremeni dlako, narave pa ne,« *Slovenec*, 16. 3. 1907, 3.

11 »Neodvisni kmetje,« *Slovenec*, 12. 3. 1907, 2.

12 »Na shod v Št. Peter!,« *Notranjec*, 16. 3. 1907, 1. »Shod v Št. Petru na Krasu,« *Slovenski narod*, 18. 3. 1907, 1, 2. Dragotin Lončar, *Politično življenje Slovencev od 4. januarja 1797. do 6. januarja 1919. leta* (Ljubljana: Slovenska Matica, 1921), 38.

se pomembnosti izobraženih somišljenikov, so stremeli tudi k dobri odnosom in sporazumnemu ter složnemu sodelovanju z učiteljstvom.¹³

Volilni boj Kmetijske stranke na Notranjskem se je vršil s pomočjo strankinih shodov in sestankov.¹⁴ Pomembno vlogo je imelo tudi glasilo *Notranjec*,¹⁵ ki ga je *Slovenec* okarakteriziral kot »fliko papirja, ki jo v Blasnikovi tiskarni tiskano sedaj trosijo po Notranjskem«. ¹⁶ V svoje vrste so vabili vse, ki so želeli delovati v dobrobit kmetijstva, tudi duhovnike. Volilna agitacija je temeljila na očitkih ter negativnem odnosu do SLS in njene Kmečke zveze. Neizprosni boj je potekal vse do volitev 14. maja, ko se je izkazalo, da je mož, ki bi namenili glasove novi Kmečki stranki, zmanjkalo. V državni zbor se ni uspelo uvrstiti predlaganim neodvisnim kmečkim kandidatom: Josipu Deklevi iz Postojne, Janku Žirovniku iz Šentvida, Mateju Sršenu iz Skaručne ter Antonu Rudežu iz Ribnice. Neodvisne kandidate je podprla NNS, a se kljub vsemu ni izšlo po načrtih. Krivdo za nizek volilni rezultat so pripisovali nevernim kmetom, »ki čez vse zabavljajo, ganejo pa ne s prstom«. ¹⁷ Del krivde za poraz so pripisali tudi moči katoliških narodnjakov, ki se jim je na račun notranje razcepljenosti liberalnih vrst volilna baza na podeželju samo še večala.¹⁸

Deželnozborske volitve leta 1908 so kmečkim kandidatom ponudile novo priložnost, da prevzamejo zastopstvo kmetov v organih oblasti. Ponovno so apelirali na kmečke volivce, da izberejo poslance iz kmečkih vrst, katerih vodilo bo delovanje v korist kmečkega prebivalstva, in ne »migljaj škofov in drugih politikov«. ¹⁹ Pod geslom »Kmetu kmeta, njemu pravice!« so sklicevali shode in sestanke ter izpopolnjevali organizacijski načrt stranke. Z resolucijami so dopolnjevali program stranke, ki se je opredeljeval tudi do vere. Poročevalec *Notranjca* je zelo negativno opisal način nasprotnikove agitacije: »Kako nesramno lažejo naši duhovniki, ki pravijo, da je naša kmet-ska stranka brezverska. Kmetska stranka nima prav nič proti veri, ona se potega edino zato, da naj naš kmet prosto voli v zastope, može iz svoje srede, ki imajo zmožnost in srce zastopati interese našega bednega kmetskega stanu. / ... / Mi zahtevamo, da se naj v cerkvi oznanjuje edino vera in pobožno življenje. Vse posvetno pa naj bo izključeno iz cerkve. Naša vera naj bode vsakomur sveta. Spoštujemo duhovnike, ki se ravnaajo po Kristovih naukih, ali nasprotni bodimo le onim, ki zlorabljajo vero v politične

.....
13 »Program kmetske stranke za Notranjsko,« *Notranjec*, 16. 3. 1907, 1–3. Perovšek, »Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora,« 59.

14 Poleg omenjenih shodov v Ilirski Bistrici, v Bitnjah pod Premom in v Šempetru so zborovanja organizirali še v Novi vasi pri Rakeku, v Starem trgu pri Ložu, na Planini pod Vipavo, v Vipavi, v Trnovem, v Dolenji vasi pri Senožečah in v Hotederšici. Na shode in sestanke Kmečke stranke za Notranjsko so vabili v *Notranjcu* in *Slovenskem narodu*. »Volilni shod v Bistrici,« *Notranjec*, 1. 3. 1907, 1, 2. »Trije volilni shodi,« *Slovenski narod*, 9. 3. 1907, 5. »Na shod v Št. Peter!,« *Notranjec*, 16. 3. 1907, 1. »Shod napredne kmetske Stranke v Novi vasi,« *Slovenski narod*, 18. 3. 1907, 3. »Vipava, 8. april,« *Slovenski narod*, 8. 4. 1907, 4. »Shod na Planini pod Vipavo,« *Notranjec*, 20. 4. 1907, 1. »Shod v Trnovem,« *Slovenski narod*, 22. 4. 1907, 3. »Senožeče, 21. april,« *Slovenski narod*, 22. 4. 1907, 4. »Shod v Hotederšici,« *Notranjec*, 27. 4. 1907, 2. V opombi navedena krajevna imena so pisana v oblikah, kot so bile v veljavi v času objave.

15 *Notranjec* je bil do aprila 1907 časnik Političnega in gospodarskega društva za Notranjsko.

16 »Kmetska stranka za Notranjsko,« *Slovenec*, 16. 3. 1907, 5.

17 »Naša kmetska stranka,« *Notranjec*, 28. 12. 1907, 2.

18 »Volilci!,« *Slovenski narod*, 8. 5. 1907, 1.

19 »Deželnozborske volitve,« *Notranjec*, 11. 1. 1908, 1.

namene!«²⁰ Za kandidata na volitvah so na shodu glavnega zbora v Postojni razglasili Kajetana Premiersteina in Josipa Čučka, ki se jima je pridružil še Martinčič iz učiteljskih vrst. Tudi tokrat so volilno podporo kandidatom kmečke stranke namenili liberalci, ki jim v vrstah notranjskih kmetov samim po sebi ni uspelo pridobiti podpore.²¹

Značilnost agitacije notranjskih kmetov za deželnozborske volitve je bila neodzivnost. Ob dejstvu, da je imela SLS na deželi zagotovljeno večino, so po pričevanju Svobodnjaka, ki se je podpisal pod članek v *Notranjcu*, somišljeniki novega agrarnega gibanja ostali doma. Sledil je poduk okrajnim odborom, ki so uspeh stavili na delo strankinega osrednjega odbora. Spoznali so, da dokler »ne bodo krajevni činitelji šli sami v boj, tudi pomoč iz Ljubljane ne bo imela uspeha«. Apelirali so na mlajše somišljenike, da povrnejo Notranjski liberalni duh. Po neprostovoljnem umiku NNS s podeželja, skupen nastop s kmečkimi predstavniki ponovno zaznamo na volitvah leta 1911 in 1913.²²

Goriška agrarna alternativa

V nasprotju z liberalnim odnosom do oblikovanja Kmetijske stranke za Notranjsko pa se je glede podpore zataknilo pri oblikovanju Slovenske agrarne (kmečke) stranke na Goriškem leta 1907. Kmečko stranko za Notranjsko je podpiral liberalni tisk in zanjo tudi agitiral, medtem ko je Slovenska agrarna (kmečka) stranka nastala v nasprotju z namerami NNS. Ta je somišljenikom nove stranke očitala neodločnost pri opredeljevanju za eno od obstoječih strank in pohlep po mandatih, ki jih v obstoječih okvirih ne bi mogli doseči.²³

»Kmet za kmeta, agrarci vkup za slogo naroda proti liberalcem in klerikalcem,« so bile motivacijske parole snovalcev kmečke organizacije na Goriškem. V začetku se je pod tako imenovane »demagoške rečenice« podpisoval Večerina, ki so mu kasneje sledili posestniki iz goriške okolice. Intenzivneje je agrarno gibanje po območju razširil Ivan Mermolja, posestnik iz Vrtojbe, ki mu je v svoj krog uspelo pridobiti vplivne veleposestnike in druge napredne pomembneže, ki so podvomili o delu liberalne stranke. Liberalci so v tem kontekstu samostojne kmečke nastope obravnavali kot »rovarstvo«, ki slabi napredne vrste, medtem ko katoliškim naprednjakom ne bo odtegnilo podpore.²⁴

Tudi goriški agrarci, čeprav še ne formalno strankarsko organizirani, so na volilnem shodu imenovali svojega kandidata za državnozborske volitve. To je postal kmetijski potovalni učitelj Anton Štrekelj. Naraščajoča podpora v kmečkih vrstah se

---

20 »Po deželnozborskih volitvah v kmetijskih občinah na Notranjskem l. 1908,« *Notranjec*, 21. 3. 1908, 1.

21 »Glavni zbor 'Kmetijske stranke' v Postojni,« *Notranjec*, 1. 2. 1908, 1. »Z Notranjskega,« *Slovenec*, 13. 2. 1908, 1.

22 »Naprednjaška mlačnost,« *Notranjec*, 15. 5. 1909, 1. Melik, *Volitve na Slovenskem*, 270, 271.

23 Andrej Gabršček, *Goriški Slovenci; narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice – 2. knjiga od 1901 do 1924* (Ljubljana: samozaložba, 1934), 251. Melik, *Volitve na Slovenskem*, 279.

24 Gabršček, *Goriški Slovenci*, 251. Melik, *Volitve na Slovenskem*, 252. Perovšek, »Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora,« 61.

je dopolnjevala z naklonjenostjo učiteljstva, ki je poskrbelo, da »nobene« kmečke hiše ni zaobšla vest o kmečkem kandidatu. Združen nastop so v *Slovenecu* označili kot »terorizem«, s tem ko so, »posebno učitelji, s tako silo vplivali na volivce, da so se ti obračali vsi obupani do naših zaupnikov, češ: 'Voliti moram Štreklja, ker se bo naš učitelj sicer nad menoj maščeval.'«²⁵ V prispevku *Prvi slovenski agrarec v državnem zboru* so somišljeniki iz Notranjske goriškega mandatarja označili kot izvrstnega kmetijskega strokovnjaka, s katerim bo »naša kmetijska misel v državnem zboru dobila krepkega zagovornika.«²⁶ Dvom o političnem uspehu so izrazili izkušeni liberalci, ki so poznali taktike katoliških narodnjakov, zato so v ta namen agrarcem predlagali oblikovanje zgolj stanovske organizacije, ne politične. S tega stališča bi še naprej delovali pod okriljem NNS. Ob predložitvi kmečkega kandidata so se liberalne napovedi o ožji volitvi izkazale za točne, prav tako volilni izid. Volilni boj je dobil Alojzij Štrekelj, kmetijski strokovnjak in pripadnik NNS, proti kandidatu SLS Laharnarju. Neuspeh na Goriškem so v SLS pripisovali gospodarski odvisnosti kmetov od liberalnih velikašev. V prihodnje so računali na zmanjševanje liberalnega kmečkega vpliva z ustanavljanjem posojilnic, kmečkih zadrug in izobraževalnih društev. Povzeli so, da »v goriški okolici politična zavest ni še tako trdna, zato so nam nekateri šarlatani pod agrarno zastavo precej škodovali. Agrarno gibanje je treba paralizirati s tem, da pritegnemo k skupnemu delu vse zmožne in poštene može iz ljudstva in podpiramo sami agrarno misel.«²⁷

13. junija 1907 se je v gostilni *Pri Jelenu* vršil ustanovni shod Slovenske kmečke stranke na Goriškem. Zborovanje je otvoril Ivan Mermolja, osrednji govor je pripadel Alojziju Franku, dr. prava, politiku in publicistu. Med volilnim bojem dr. Franko še ni odkrito podpiral agrarnega gibanja in je simpatiziral s katoliškimi narodnjaki pod vodstvom dr. Antona Gregorčiča.²⁸ Nasprotovanje novemu volilnemu redu je Franka približalo ideologiji snovalcev kmečke stranke, v kateri je v nadaljevanju prevzel vidnejšo vlogo. V govoru je poudarjal kmečke potrebe in težave. Zavzel se je za edinost in mir v političnem oziru, za razvoj kmetijstva, gospodarstva in kulture. Zaključil je s sklepom, da se stranka ne bo vmešavala v verske zadeve, obenem pa ne bo omejevala verskega življenja, če to ne bo posegalo v politično sfero. Simpatiziranje s stranko so na shodu javno naznanili še učitelji z izjavo, da so se sklenili pridružiti novi stranki, »in sicer pod pogojem, da bo stranka imela liberalni značaj, ako bi se kazala za klerikalno, imajo čas odstopiti«. S podobnimi načeli so stranko podprli tudi notranjski kmetje, kar so izrazili v upanju, »da Gabrščkova napredna struja pusti agrarcem povsem proste roke, ker ni povoda se pripraviti in napadati« z očitki o uničevalnem delu, ki slabi napredne vrste: »Agrarna ideja je zdrava in le podpore naprednjakov vredna.« Konkretnjših programskih načel stranke in njene organizacije na ustanovnem shodu niso dorekli.²⁹

25 »Volitve na Goriškem,« *Slovenec*, 31. 5. 1907, 1.

26 »Prvi slovenski agrarec v državnem zboru,« *Notranjec*, 25. 5. 1907, 1.

27 »Gorica, 24. maj,« *Slovenski narod*, 24. 5. 1907, 3. »Gorica, 24. maj,« *Slovenski narod*, 24. 5. 1907, 3. »Agrarna stranka na Goriškem,« *Slovenski narod*, 7. 5. 1907, 3. »Volitve na Goriškem,« *Slovenec*, 31. 5. 1907, 1.

28 Peter Stres, *Dr. Anton Gregorčič 1852–1925, politična biografija* (Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2013).

29 »Na Goriškem,« *Notranjec*, 28. 12. 1907, 2. Gabršček, *Goriški Slovenci*, 254–63.

Tudi po volitvah agrarno gibanje na Goriškem ni zamrlo. Organizirali so zborovanja in shode ter poudarjali prvobitno načelo stranke, da »agrarci« ne smejo biti »ne liberalci ne 'klerikalci'«, ampak »zgolj za gospodarski napredek kmeta navdušeni«. Katoliškonarodno stališče je bilo do strankinega izvora jasno. Za razliko od SLS, ki se je na Goriškem smatrala za »edino pravo zastopnico gospodarske osamosvoje in napredka, / ... / goriška agrarna stranka nič drugega ne pomeni kot drugi poizkus pomladiti propalo liberalno stranko, ki jo je Gabršček na kant spravil«. ³⁰ Interesi NNS naj bi bili usmerjeni k ponovnemu zedinjenju s Kmečko stranko in njej pripadajočim učiteljstvom oziroma v skupen nastop na prihajajočih volitvah, sicer bo »zaman ves trud: klerikalci se bodo smejali na račun obeh!« ³¹

Zaradi teženj po pridobitvi kmečkih somišljenikov in zagotovitvi uspeha na volitvah so vodilni v stranki proučevali možnosti skupnih nastopov. Na zborovanju 2. januarja 1908 je dr. Franko dopustil možnost pripojitve stranke k SLS, ne da bi izgubili svojo politično individualnost. Tvorili bi njeno agrarno frakcijo, ki bi imela svoje predstavnike v glavnem odboru in agrarne kandidate na volitvah. Vodstvo SLS je k temu dodalo še zahtevo, da med drugim preneha izhajanje glasila Slovenske kmečke stranke na Goriškem, *Naš glas*. S Frankovim predlogom se nikakor ni strinjalo učiteljstvo, ki je podporo povezovalo s samostojnostjo stranke. Sprejeta resolucija z omenjenega zborovanja je določala, »da ostane stranka samostalna ter bo sklepala kompromise s strankami v interesih, ki se ne križajo z interesi agrarne stranke«. V tem oziru je bil mogoč le še skupen nastop z goriškimi naprednjaki, ki so sporazum tudi pričakovali. Po poročanju *Slovenskega naroda* je 6. februarja 1908 NNS v znamenju sporazuma celo organizirala shod. Zapisali so: »Naprednjaki so vsi za skupen nastop, ker računajo z močjo klerikalcev, ki je velika, med 'agrarci' so pa zunaj na deželi možje za skupen nastop, tisti, ki hodijo zborovat v Gorico ob četrtkih, pa ne vedo prav, kako in kaj bi storili. Največ se ogrevajo za samostojen nastop, dasi leži na dlani, da v takem slučaju zmagajo klerikalci na celi črti.« ³² Podobnih spodbud v predvolilnem obdobju je bilo več, opozarjale pa so na izgubljene priložnosti odpora proti delovanju katoliških narodnjakov. Kljub poročanju o sporazumu obeh strank že v februarju, je do njega prišlo šele tik pred volitvami. Liberalni uspeh na Goriškem je bil tako dosežen. Kljub odrejenim ožjim volitvam je bila večina glasov namenjena dr. Alojziju Franku, Antonu Križniču in Alojziju Štreklju. ³³ Komentar *Notranjca* na volilni izid je glede na njihov položaj zvenel pomenljivo: »Izid volitev na Goriškem je marsikoga iznenadil. Pokazalo se je, da se bomo morali od Goričanov učiti, če se hočemo od klerikalcev posloviti.« ³⁴

30 »Razvoj ljudske stranke,« *Slovenec*, 8. 2. 1908, 1.

31 »K položaju na Goriškem,« *Slovenski narod*, 4. 2. 1908, 1, 2.

32 »O sporazumljenju med naprednjaki in 'agrarci' na Goriškem,« *Slovenski narod*, 8. 2. 1908, 4.

33 Volitev se je udeležilo 25.054 volivcev. Dr. Franko je zbral 12.944 glasov, Križnič 12.891 glasov in Štrekelj 12.868 glasov. – »Izid ožje volitve v splošnem volilnem razredu,« *Naš glas*, 12. 3. 1908, 2.

34 »Na Vipavskem,« *Notranjec*, 28. 3. 1908, 4. »Klerikalci že delajo,« *Slovenski narod*, 13. 2. 1908, 2. »Gorica, 3. marec,« *Slovenski narod*, 3. 3. 1908, 3. »Volitve v splošni skupini – Gorica, 4. marec,« *Slovenski narod*, 4. 3. 1908, 4. »Volitve v kmečki skupini – Gorica, 4. marec,« *Slovenski narod*, 4. 3. 1908, 4. »Gorica, 5. marec,« *Slovenski narod*, 5. 3. 1908, 3. »Ožja volitev v kmečkih občinah na Goriškem,« *Slovenski narod*, 7. 3. 1908, 4. »Gorica, 10. marec,« *Slovenski narod*, 10. 3. 1908, 3. Gabršček, *Goriški Slovenci*, 267, 268, 274, 275.

15. marca 1907 so v Gorici v počastitev zmage na deželnozborskih volitvah priredili proslavo, ki so se je udeležili liberalno usmerjeni politiki iz cele dežele. Na govorniškem položaju so se zvrstili Gabršček, Štrekelj, Obljubek, Mermolja, Urbančič, Furlani, dr. Puc in dr. Janc. Slavo in zahvalo volivcem so zapisali tudi v *Našem glasu*: »Vlada nam je dala v roke orodje, s katerim smo lahko stopili na politično polje. Tu pa nam ni bilo lahko delo. Kar se ne dogodi na našem polju, kjer v potu svojega obraza obdelujemo zemljo, namreč: da bi prišel gospod in nam jemal kramp ali oralo iz rok, da bode on kopal in oral – zgodilo se nam je to na političnem polju. / ... / Tem ljudem ni bilo prav, da se je narod sam dvignil in jih obsodil vreči kot nesposobneže in brezvestneže s političnega prizorišča in na njih mesta postavi ljudi iz svoje srede. / ... / O napadu od naše strani oni še sanjali niso, in zalotili smo jih popolnoma nepripravljene. V skrajni sili in v obupu so grabili za vsako orožje, ki jim je v roke prišlo. / ... / Govorili smo povsod: 'Za šest let zmagamo mi. In zmagali smo danes!' To vse kaže, da so bile naše vrste čile in čvrste, ki se niso dale več majati s praznimi obljubami in lažnivimi grožnjami, ampak šle so v boj po lastnem prepričanju. Dragi kmetje! Ta je bila naša prva vstaja. Prva slovenska kmečka vojska, ki je zmagala z uma svitlim mečem. Padli so na prvi mah naši nasprotniki, ljubilci teme, in to tako globoko, da ne bodo nikdar več vstali. Leto 1908. bode slavila zgodovina.«³⁵

Nadaljnje delo stranke je bilo tudi po uspešnih volitvah zaznamovano z notranjimi nesoglasji glede mogočih alternativ: sporazumu o sodelovanju z NNS ali Gregorčičevimi katoliškimi narodnjaki, seveda pa je tekla tudi razprava o samostojnem volilnem nastopu. Za zadnjega se je dosledno zavzemal Ivan Mermolja, siva eminenca goriških agrarcev. V začetku leta 1909 je stranka na shodu potrdila svoj kmečki program in izvolila vodstvo. Položaj predsednika je obdržal Alojzij Franko, namestnika pa Ivan Mermolja. Nesoglasja med njima so naraščala in že na prvem občnem zboru stranke je položaj predsednika prevzel Ivan Mermolja, Franko pa je stranko zapustil. Dotedanje težnje po paktiranju z Gregorčičem so se spreobrnilo v zvezo z liberalci. 9. septembra 1909 so Mermoljo na shodu zaupnikov NNS proglasili za kandidata za deželni zbor. Mandat je dobil po ožji izvolitvi.³⁶

Program Slovenske kmečke stranke na Goriškem, potrjen na prej omenjenem shodu 17. januarja 1909, je obsegal 22 točk, ki so opredeljevale gospodarsko in politično organiziranost kmečkega stanu. V primerjavi s programskimi smernicami Kmečke stranke za Notranjsko so si bili edini pri razbremenitvi kmečkih posesti s podporo državnih sredstev ali ugodnih posojil, zavarovanju za starost in onemoglost, odpravi zemljiškega davka, ustanovitvi državne zavarovalnice proti ujmam in ustvarjanju konkurenčnih domačih izdelkov v povezavi z urejanjem prometne infrastrukture in nižjimi prevoznimi stroški. V skrbi za splošno izobrazbo kmetov so se goriški agrarci zavzeli za ustanovitev strokovnih kmetijskih šol in pri tem poudarili izreden pomen boljše izobrazbe učiteljstva v kmetijskih strokah. Tudi na Goriškem so poudarili breme služenja vojaškega roka in se zavzeli za sprejetje zakona, po katerem bi bili starejši

35 »Slava in zahvala vrli naši vojski!«, *Naš glas*, 12. 3. 1908, 1.

36 Lončar, *Politično življenje Slovencev*, 72. Gabršček, *Goriški Slovenci*, 315, 316.

sinovi oproščeni vojaščine. V zameno bi morali obiskovati dveletni tečaj kmetijske šole. V programu so se zavezali spoštovati »vse opravičene zahteve drugih stanov«, denimo trgovcev po ustanovitvi slovenske trgovske šole ali razširitvi že ustanovljene, z uvedbo pouka v slovenskem učnem jeziku. Predlagali so proporcionalni volilni sistem in zahtevali splošno, enako in tajno volilno pravico za občinska zastopstva in deželni zbor. Strankin program je vključeval zanimiv poudarek, da je stranka slovenska in s tem narodna. V zvezi s tem so se zavzeli za rabo slovenskega jezika v uradih povsod na območjih, kjer bivajo Slovenci, in postavljanje slovenskih uradnikov, zlasti sodnikov. Vključili so še načelo spoštovanja vere, a je bilo pri tem jasno zaznati distanco do njene rabe v političnih akcijah. Program so zaključili z zahtevo po slovenski narodni samoupravi, »torej zedinjeni Sloveniji z enim samim deželnim zborom«. Hkrati so bili goriški agrarci povsem na liniji takratnih političnih predstav o povezovanju južno-slovenskih pokrajin: »Stranka je tudi zato, da se v okvirju habsburške monarhije vsa jugoslovanska plemena združijo v eno celoto.«³⁷

Po Mermoljevem prevzemu vodenja stranke so spremenili ime glasila v *Kmečki glas*. Stranka je še odločneje zastopala kmečko razredno stališče in dokazovala samostojnost. Precej razburjenja je bilo zaslediti okrog napačnega poimenovanja stranke. Glasila katoliškonarodne orientacije so namreč pogosto poročala o »shodih 'agrarno-liberalnih' zaupnikov«, »agrarcih oziroma kmetih v fraku«, »agrarcih oziroma ekstrgovcih«, »liberalno-agrarni stranki« itd., samo ne o »Slovenski kmečki stranki«. Očitali so jim še delovanje za stranko iz osebnih koristi. In nenazadnje: katoliški narodnjaki so jih, kljub izjavam o spoštovanju vere, označevali za brezverske.³⁸

Po številu glasov na volitvah leta 1907 in 1908 so samostojni kmetijski kandidati še vedno zaostajali za liberalnimi. Presegli so jih na volitvah leta 1909, ko beležimo tudi njihov zadnji samostojni nastop. Ta je ponovno dvignil prah v naprednih vrstah, ki so nastop kmečkih kandidatov krivile za razdor lastnih vrst v korist katoliških narodnjakov. Volitve leta 1911 in 1913 so potekale brez strankarskih oznak znotraj liberalnih vrst. Kmečki in napredni kandidati so nastopili na združeni listi. Kljub skupnim nastopom je bilo pri »samostojnejših« opaziti nenaklonjenost političnim potezam NNS. V redkih primerih nadaljnjega samostojnega nastopanja so kandidati pogosto izpuščali strankarske oznake in pozornost preusmerjali na cilje njihovega eksponiranja.³⁹

V novi državi

V novem obdobju slovenske politike, ki je sledilo nastanku Kraljevine SHS, so nastale drugačne državopolitične, socialne in ekonomske možnosti za delovanje političnih subjektov. Treba je bilo pripraviti načrt za nadaljnje delo. Prizadevanja za ohranitev vloge in statusa tedanjih slovenskih političnih strank so vodila k iskanju

---

37 »Program slovenske kmečke stranke na Goriškem,« *Kmečki glas*, 29. 1. 1909, 1, 2.

38 »Domače vesti,« *Kmečki glas*, 12. 2. 1909, 3. Lončar, *Politično življenje Slovencev*, 72. Gabršček, *Goriški Slovenci*, 316.

39 Melik, *Volitve na Slovenskem*, 279, 280.

podpornikov in zaveznikov, kar je izzvalo nesoglasja in njihove notranje delitve. Najočitnejše so se idejnopolična nasprotja izrazila pri liberalnih politikah, povezanih v Jugoslovanski demokratični stranki (JDS). Ta je, kljub vladnim simpatijam v ustanovni dobi nove države, za uresničevanje političnih interesov potrebovala podporo domačih volivcev. Njena volilna baza je bila omejena na prebivalstvo v mestih in na redke premožne posameznike na podeželju. Jasno je bilo, da je za uspeh potrebna dodatna angažiranost v vrstah podeželskega prebivalstva, ki je še vedno predstavljalo večinski delež družbe in v takem razmerju tudi podpiralo stranko katoliških narodnjakov. Z željo po večjem političnem uspehu je tudi JDS, sicer stranka bogatih meščanskih in intelektualnih krogov, oblikovala agrarni program, v javnosti so celo zakrožile novice o neposrednem strankarskem udejstvovanju.⁴⁰ S tem so bili izpolnjeni pogoji za nastanek nove stranke političnega agrarnega gibanja na Slovenskem.⁴¹

Slovenec je 8. aprila 1919 poročal o ustanovitvi nove stranke, ki naj bi delovala za kmečke potrebe. Ustanovno zborovanje je potekalo v hotelu *Lloyd*, ki se je nahajal v stavbi na današnjem naslovu Miklošičeva cesta 6 v Ljubljani. Zborovanja so se udeležili somišljeniki v želji po združitvi kmetov iz vseh strank, zlasti tistih, »ki doslej niso hoteli ali znali delati za kmeta«. Poudarili so dotedanje omalovaževanje kmečkega razreda in njegovo marginaliziranje. V ozadju srečanja je bila odločilna iniciativa dr. Gregorja Žerjava, naj se utišajo kmečke zahteve po samostojni stranki, kmete pa naj prepričajo, da privolijo v »kotiček v njih stranki.« Tako so potekala pogajanja med predstavniki nezadovoljnih kmetov in JDS, ki jo je zastopal dr. Franc Šemrov. Ker do sporazuma ni prišlo, so agrarni predstavniki odločili, da bodo ustanovili novo stranko, za katero so izvolili pripravljalni odbor. To so izpeljali tako, »da bode izgledalo, da so nepristranski /in/ so sklenili, da se mora voliti načelnik iz stranke JDS in podnačelnik iz SLS in sicer naj bode načelnik [Jakob] Kušar iz Brezovice in njegov namestnik Josip Hafnar, župan iz Škofje Loke«. Zedinili so se še o izdajanju lastnega glasila in oblikovanju t. i. navideznega verskega programa, saj »drugače zgube na kmetih teren«. Nepodpisani avtor članka je poročanje sklenil z domnevmi o strankini politični orientaciji, pri čemer je špekuliral med naslonom na Hrvaško republikansko kmečko stranko (HRSS) Stjepana Radića ali na JDS. Pri SLS so se namreč zavedali pomena Radićeve priložnosti, da tako poseže na slovensko podeželje in se vzpostavi kot njihova alternativa.⁴²

Težnja po novi agrarni stranki je bila na politični sceni jugoslovanske Slovenije prisotna že kmalu po ustanovitvi nove države. Veleposestniki in bogatejši kmetje so po zgledu HRSS želeli zbrati kmečko ljudstvo, ki bi politično nastopilo za lastne interese. 1. junija 1919 je sledila uradna razglasitev ustanovitve Samostojne kmetijske stranke (SKS). Tisti dan je v restavraciji *Novi svet* v Ljubljani potekal njen ustanovni kongres, ki so se ga udeležili večinoma kmetje in nekateri kmetijski strokovnjaki iz nekdanjih

40 Perovšek, *Liberalizem*, 114. Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, 73, 74.

41 Nina Steinbacher in Andrej Rahten, »'V boj za staro pravdo!' – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituyente«, *Studia Historica Slovenica* 19, št. 1 (2019): 71–106.

42 »Nova stranka«, *Slovenec*, 8. 4. 1919, 1. Andrej Rahten, »Radić na štajerski fronti – Hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS«, *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1, (2018): 172.

kronovin Štajerske in Kranjske, katerih dejansko število ni znano. Razpon med številkami, ki jih navajata *Slovenec* (300) in *Slovenski narod* (900) je prevelik za določitev realnega številčnega približka. Ustanovnemu zboru je predsedoval predsednik pripravljalnega odbora stranke Jakob Kušar. Zbrane sta nagovorila Franc Zupančič, predstavnik odbornikov, in Blaž Urlep, predstavnik zbranih somišljenikov. Strankin program je pojasnil kmetijski strokovnjak Gustav Pirc, organizacijo stranke pa Lavoslav Bučar, mesar in gostilničar iz Kostanjevice na Krki. Odredili so tudi takojšnje izdajanje strankinega glasila *Kmetijski list*, katerega urednik je postal Alojzij Jamnik, kmetijski strokovnjak v Ljubljani. SKS je bila pri Deželni vladi za Slovenijo uradno registrirana 26. junija 1919.⁴³

Ne glede na trditve pobudnikov nove stranke, da »nikdar več nočejo političnega vodstva puščati v roke drugim stanovom, ki so doslej kmeta zaslužnjevali in ga izrabljali ter so ga vpoštevali samo kot najmočnejšega volivca, kadar so pri volitvah potrebovali njegov glas«,⁴⁴ so bili poznavalci slovenske politike v ustanovni dobi Kraljevine SHS enotni v ugotovitvi, kakšen je bil primarni namen nove agrarne stranke. O tem je *Slovenec* v članku z naslovom *Otrok zadrege* takole strnil misli: »Tu gre za manever, ki naj pred javnostjo in pred ljudstvom skrrije in potlači prave namene te ustanovitve.« S finančno in moralno pomočjo SKS je JDS prikrito upala na politični uspeh, ki ni temeljil na »idejah, v zdravem programu in v organizatorni moči nove tvorbe, temveč v pričakovanju, da se bo ljudstvo dalo premotiti in videlo v stvoru z novim jopičem novo in zdravo politično tvorbo.«⁴⁵

Povzamemo lahko, da se JDS z dejansko ustanovitvijo SKS niso izpolnila pričakovanja. Njena politika je »že od začetka zavila v povsem nepričakovano smer« in se ni pustila podrediti ideološkimi in političnim nazorom obstoječe politične tradicije.⁴⁶ Značilno liberalno držo kaže komentar v *Domovini* ob poročanju o ustanovitvi »Kmetijske jugoslovanske stranke«, kot je bila poimenovana v članku. Izraža apel, naj stranka »nikar ne razdira in ruši tega, kar je s trudom tekom zadnjih let organizirala in združila JDS. Ako hoče nova stranka dobro slovenskemu kmetu in jugoslovanskemu narodu, naj začne svoje delo tamkaj, kamor dosedaj organizacija JDS še ni dosegla.« S podcenjevanjem in hkratnim pokroviteljstvom so SKS opomnili, da »brez nje in proti njej ne bodo mogli nastopati«, saj so v JDS tisti, ki bodo osvobodili kmeta in povzdignili kmetijstvo na zavidanja vredno raven. V tem okviru jim je bilo toliko manj razumljivo, da »so možje, ki so povečini bili še pred enim tednom pristaši JDS kar čez noč osnovali samostojno politično stranko.«⁴⁷

V SKS so zaradi tega in podobno izraženih podtikanj izrazili dvom v poštene namene JDS. V *Kmetijskem listu* so odgovorili: »J. D. S. si predstavlja, kako bi bilo

43 »Samostojna kmečka stranka,« *Slovenski narod*, 2. 6. 1919, 2. »Otrok zadrege,« *Slovenec*, 3. 6. 1919, 1. »Načelstvo S.K.S.,« *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, 3.

44 »Kmetom!,« *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, 1.

45 »Otrok zadrege,« *Slovenec*, 3. 6. 1919, 1. Janko Prunk, »Politične koncepcije slovenskega meščanstva v stari Jugoslaviji,« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1–2 (1982): 119. Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, 93.

46 Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, 93.

47 »Ustanovitev Kmetijske Jugoslovanske Stranke,« *Domovina*, 6. 6. 1919, 1.

dosedanje statute izpremeniti, da pride kmečki stan v stranki do večje veljave. Torej kmet do sedaj v stranki ni nič veljal! Lepo priznanje. In ali bo sedaj kaj bolje? Za posvetovanje in odločanje v stanovskih in strokovnih kmečkih vprašanjih naj se osnuje v okrilju J. D. S. agrarno-strokovna organizacija 'Kmečki svet' kot privesek. / ... / 'Kmečko tajništvo J. D. S.' naj tvori posredovalnico med kmeti in med vodstvom stranke (torej bodo glihali). / ... / 'Slovenski Narod' od 7. t. m. pač izrecno izjavlja, da bo 'Kmečki svet' in z njim kmečka organizacija le podrejena organizacija v J. D. S., in sicer tako, kot je 'Kmečka zveza' samo privesek S. L. S. « Opozorila na domnevno »sleparsko početje« JDS so se vrstila.⁴⁸

Podobna cepitev pa je v začetku leta 1919 tlela tudi v katoliških narodnih vrstah. 20. februarja 1919 so na zborovanju vodstva Vseslovenske ljudske stranke (VLS) med drugim razpravljali o enotnosti stranke in dopustili možnosti le za razredno povezovanje »potom strokovnih organizacij v močno resultanto VLS«. Zavedali so se, da razdrobljeni ne bodo mogli ohranjati monopolnega položaja na slovenskem podeželju, ki jim je edini predstavljal gotovost v novi politični situaciji.⁴⁹

Programska izhodišča SKS so bila strnjena v devetnajstih točkah. Tako kot njeni strankarski predhodniki, Kmetiska stranka za Notranjsko in Slovenska kmečka stranka na Goriškem, se je posvečala vsakodnevni kmečki problematiki. Med osnovna vodila stranke je spadala skrb za izobrazbo kmeta, ki bi mu omogočila vsestranski napredek. V ta namen so se zavzeli za ustanavljanje strokovnih kmetijskih šol in za prilagajanje ljudskošolskega izobraževanja kmečkim potrebam. Zavedajoč se nezavidljivega položaja delavstva, zlasti obrtnikov, so dopuščali možnosti za sodelovanje, čeprav so poudarjali zagovarjanje izključno kmečkih stanovskih interesov. Socialno problematiko bi reševali, kot vse ostale zadeve, če bi imeli svoja zastopstva v organih odločanja. Uredili bi nesorazmerja v davčnem sistemu, zaščitili siromašne kmete z zavarovanji za starost ter naravne in druge nesreče, preosnovali sistem služenja vojaškega roka in spodbudili ustanavljanje socialnovarstvenih in zdravstvenih zavodov. Gospodarske zahteve SKS so temeljile na skrbi za urejeno in razširjeno prometno infrastrukturo. S poddržavljanjem železnic bi lahko znižali prevozne stroške in s tega vidika omogočili konkurenčnost domačemu blagu, namenjenemu za izvoz. Tudi etiketiranja z »brezverskimi« oznakami si niso želeli, zato so se zavezali spoštovati »verski čut slovenskega ljudstva«. Podprli so enakopravnost različnih narodov, ki so se povezovali v novi državi in so ji bili v vrstah SKS naklonjeni. S splošnim in proporcionalnim volilnim sistemom bi jim bilo omogočeno pridobiti predstavnštvo v vladi, kjer bi se zavzeli za sprejetje agrarne ustave.⁵¹

SKS se v programskih osnovah ni opredelila do mnogih vprašanj, ki so determinirala tedanje politično dogajanje. »Program, kakršen je bil, je umstveni plod preprostih

48 »Kmet, zopet se ti gospoda dobrika,« *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, 2, 3.

49 »K zborovanju vodstva VLS,« *Slovenec*, 21. 2. 1919, 1.

50 »Program Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo,« *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, 1, 2.

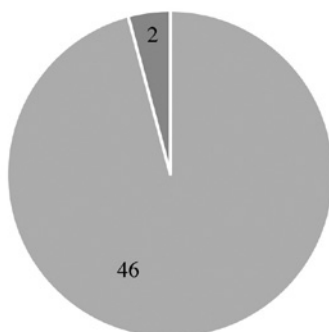
51 Jurij Perovšek, *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)* (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998), 30, 31. Steinbacher in Rahten, »V boj za staro pravdo!«, 78–85.

kmetov od pluga do motike, katerim so se vsa filozofična razglabljanja zdela odveč.«⁵² Na ustanovnem shodu stranke pa so predstavili tudi njen organizacijski načrt, ki je na vodilnih položajih dopuščal zgolj kmete in kmetijske strokovnjake. V tem slogu so oblikovali prvo vodstvo in šestdesetčlanski izvršilni odbor stranke. Brez izjeme so bili vsi kmetje, nekateri posamezniki že s političnimi izkušnjami (Zupančič, Novak, Pucelj idr.). Za prve voditelje stranke so bili izvoljeni Jakob Kušar za načelnika, Jožef Černe, Ivan Pipan in Franc Kraljič za podnačelnike ter Alojzij Jamnik za tajnika in urednika strankinega glasila.⁵³

Družbeni status članstva

Družbeni status odbornikov in načelstva stranke	Število članov
Kmet	46
Kmetijski strokovnjak	2
Neznano	17

Družbeni status članstva na ustanovnem shodu SKS

Na osnovi pokrajinske razdelitve današnjega slovenskega ozemlja je članstvo stranke prihajalo v večini iz Dolenjske in Gorenjske, približno četrtina iz štajerskega dela in le ena desetina iz Notranjske. Za eno petino članstva zaradi omejenega dostopa do virov nismo mogli določiti izvora.⁵⁴

52 Albin Prepeluh, *Kmetijski pokret med Slovenci po prvi svetovni vojni* (Ljubljana: Kmetijska matica, 1928), 9.

53 Alojzij Jamnik in Gustav Pirc sta bila edina kmetijska strokovnjaka v začetnem obdobju SKS. »Načelstvo S.K.S.,« *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, 3. »Samostojna kmečka stranka«, *Slovenski narod*, 2. 6. 1919, 2.

54 *Kmetijski list* je v poročilu o članih izvrševalnega odbora SKS navedel podatke, ki se po seštevu ne ujemajo z načrtovanim številom zastopnikov. Predvidevamo, da so jih dopolnjevali na kasnejših strankinih zasedanjih, zato podatek po prvotni izvolitvi ni popoln. – »Izvrševalni odbor S.K.S.,« *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, 3.

Pokrajinska pripadnost članstva izvrševalnega odbora na ustanovnem shodu SKS

Vsi zastopniki načelstva stranke so prihajali iz okolice Ljubljane; Kušar iz Notranjih Goric, Černe iz Zgornje Šiške, Pipan iz Vižmarij, Kraljič z Iga in Jamnik iz Ljubljane.⁵⁵

Število odbornikov po regijah ni bilo toliko odvisno od velikosti regije kot od števila somišljenikov na njihovem območju. O tem lahko sklepamo iz poročil *Kmetijskega lista*, kjer beremo o številnih organiziranih shodih in sestankih stranke. Te je stranka v prvih mesecih obstoja v letu 1919 priredila triindevetdesetkrat. Najbolj aktivni so bili na Notranjskem, kjer so sklicali 35 shodov, od tega so se petkrat zbrali v Ljubljani, trikrat na Vrhniki in dvakrat v Želimljah. Kar 22 shodov je bilo na Dolenjskem, dvakrat v Kostanjevici na Krki. Sledili sta Štajerska z 19 zabeleženimi zborovanji, kjer poudarjamo organizacijo dveh shodov – v Sv. Jakobu v Slovenskih Goricah in Sv. Janžu na Dravskem polju, ter Gorenjska s 16 organiziranimi shodi, dvakrat v Medvodah. Shematski prikaz prirejanja shodov kaže na intenzivnost dela na terenu. Le na ta način in ob pomoči *Kmetijskega lista* so njihove ideje dosegle potencialne volivce. Razpršenost na eni in centralizacija na drugi strani kažeta na nehomogeno organiziranost stranke po celem ozemlju. Zaradi tega so kmalu začeli vzpostavljati mrežo odborov in poleg centralnega tajništva v Tavčarjevi Ljubljani⁵⁶ še tajništvi stranke v Celju in Pfeiferjevem⁵⁷ Mariboru.⁵⁸

55 »Načelstvo S.K.S.,« *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, 3.

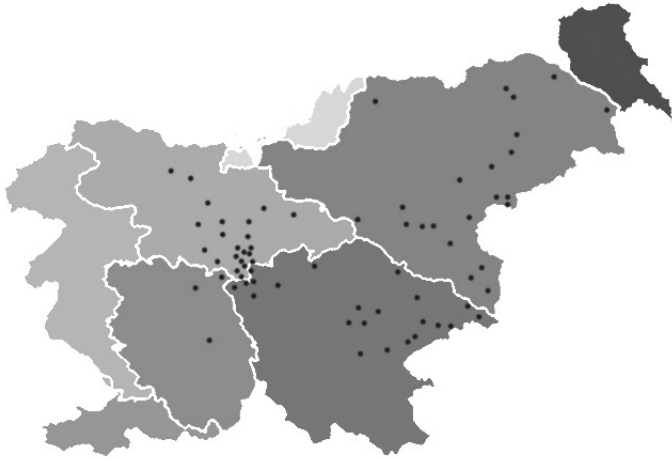
56 Jurij Perovšek, »Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921,« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017): 559–614.

57 Gregor Antoličič, »Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920),« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 929–48.

58 »Strankine vesti,« *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, 4. »Strankine vesti,« *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 24. 7. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 31. 7. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 7. 8. 1919, 3, 4. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 14. 8. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 21. 8. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 28. 8. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 4. 9. 1919, 3, 4. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 11. 9. 1919, 3, 4. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 18. 9. 1919, 3, 4. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 25. 9. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 25. 9. 1919, 3. »Strankine vesti,« *Kmetijski list*, 2. 10. 1919, 4. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 2. 10. 1919, 4. »Strankine vesti,« *Kmetijski list*, 9. 10. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 9. 10. 1919, 3. »Izveček pozdravnega govora strankinega načelnika Kušarja na zborovanju strankinega izvrš. odbora v Ljubljani,« *Kmetijski list*, 7. 11. 1919, 1. »Vsi na kmečki tabor,« *Kmetijski list*, 7. 11. 1919, 4. »Naši shodi,« *Kmetijski list*, 18. 12. 1919, 3. »Naši shodi,« *Kmetijski list*, 18. 12. 1919, 3. »Dopisi,« *Kmetijski list*, 22. 12. 1919, 3. Navedena krajevna imena so pisana v oblikah, kot so bile v veljavi v času objave.

Shodi SKS

Na shodih SKS so kot govorniki nastopali preprosti kmetje in hitro širili organizacijo po podeželju. Sledili so jim večinoma tisti, ki so doslej polnili vrste JDS, agitacija pa se je usmerjala zlasti na kmete iz VLS, ki ji, kljub poudarjanju kmečkega zastopstva, niso (več) zaupali. SKS je v javnosti nase opozarjala z udarnimi gesli: »V boj za staro pravdo!« in »Na svoji zemlji in v svoji državi kmet hoče biti sam svoj gospodar!« Vztrajno delo članov SKS in njihovo zanimanje za probleme kmetijskega stanu sta naleteli na odprta vrata predvsem premožnejših kmečkih veljakov na podeželju.⁵⁹

Za novo stranko je bilo več zanimanja v Ljubljani in njeni okolici ter na Štajerskem. Predvojna oporišča političnega agrarnega gibanja so tedaj spadala v območje italijanske okupacije. Z vidika naše študije tako prepoznamo določeno kontinuiteto politične emancipacije kmečkega prebivalstva, ki ni bila prostorsko vezana na predvojne postojanke. SKS se je z veliko vnemo lotila pridobivanja somišljenikov in se v prvih mesecih obstoja oblikovala v resno alternativo katoliškim narodnjakom ter njihovi večletni politični prevladi. V volilno leto so prvaki stranke vstopili z dramatično zvonečim apelom: »Naj udarja valovje hujskačev in tuli slepi strankarski fanatizem po domovini kolikor hoče, trezen, razsoden slovenski kmet se bo oklenil svoje 'Samostojne kmetijske stranke' in bo z mirnimi živci čvrsto korakal po začrtani poti. Ob njegovi jekleni volji in disciplini se bodo razbili vsi taki nesrečni politiki, ki iščejo povsod samo svoje osebne koristi.«⁶⁰ Voditelji nove stranke so volivcem obljubljali skorajšnjo postavitve »agrarne« ali »kmečke vlade«.⁶¹ Kljub večinskemu deležu kmečkega prebivalstva v državi do uresničitve te obljube ni prišlo. Vseeno pa je SKS na volitvah doživela velik uspeh, s katerim je potrdila, da se je razvila v resno konkurentko tradicionalnim strankam.

59 Prepeluh, *Kmetijski pokret*, 9, 10. »Kmetom!«, *Kmetijski list*, 17. 7. 1919, 1. »Dopisi – Brežice«, *Kmetijski list*, 31. 7. 1919, 3.

60 »Križa v narodnem predstavnštvu«, *Kmetijski list*, 14. 8. 1919, 2.

61 »Pomen kmečke politične organizacije«, *Kmetijski list*, 4. 9. 1919, 1.

Viri in literatura

Časopisni viri

- *Domovina*, 1919.
- *Kmečki glas*, 1909.
- *Kmetijski list*, 1919.
- *Naš glas*, 1908.
- *Notranjec*, 1907–1909.
- *Slovenec*, 1907–1909, 1919.
- *Slovenski narod*, 1907–1908, 1919.

Literatura

- Antoličič, Gregor. »Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920).« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 929–48.
- Berberih-Slana, Aleksandra. »The Slovenian People's Party in Croatian Politics (1918–1926).« *Studia Historica Slovenica* 4, št. 1 (2004): 113–47.
- Bergant, Zvonko. »Vloga katolištva in Cerkve pri slovenskih liberalcih (1890–1918).« *Prispevki za novejšo zgodovino* 39, št. 2 (1999): 51–64.
- Čoh Kladnik, Mateja in Tomaž Kladnik. »'Neso naj moje pozdrave vsem rojakom'. Ivan Hribar, ljubljanski župan 1896–1910.« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017): 537–58.
- Friš, Darko. »SLS in slovensko nacionalno vprašanje med sprejetjem Vidovdanske ustave in blejskim protokolom.« V: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti: mednarodni znanstveni simpozij, Maribor, Narodni dom – Pokrajinski muzej, 16.–17. april 1998*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej, 180–84. (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998).
- Friš, Darko. »Iz političnega delovanja Antona Korošca po letu 1935.« V: *Znanstveni simpozij Anton Korošec in njegov čas, Sveti Jurij ob Ščavnici, 6.–7. oktober 2006: zbornik povzetkov*, ur. Marko Jesenšek. Maribor, Sveti Jurij ob Ščavnici: Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, 2006.
- Gabršček, Andrej. *Goriški Slovenci; narodne, kulturne in gospodarske črtice – 2. knjiga od 1901 do 1924*. Ljubljana, samozaložba, 1934.
- Gašparič, Jure. »Iskrena ali pragmatična demokracija? Slovenska ljudska stranka in vprašanje političnega sobivanja.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 77–92.
- Gašparič, Jure. »Slovenska ljudska stranka in njena organizacija (1890–1941).« *Prispevki za novejšo zgodovino* 56, št. 1 (2017): 25–48.
- Gestrin, Ferdo in Vasilij Melik. *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Gligorijević, Branislav. *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929*. Beograd: Institut za savremenu istoriju: Narodna knjiga, 1979.
- Grdina, Igor. *Preroki, doktrinariji in epigoni – Idejni boji na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2005.
- Lončar, Dragotin. *Politično življenje Slovencev od 4. januarja 1797. do 6. januarja 1919. leta*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1921.
- Melik, Vasilij. »Izidi volitev v konstituanto leta 1920.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, št. 1 (1962): 3–61.
- Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Melik, Vasilij. »Kmečko vprašanje v Evropskem in Panonskem prostoru v času 1919–1929.« *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci*, zvezek 13 (1981): 79–101.

- Melik, Vasilij. »Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1–2 (1982): 19–24.
- Perovšek, Jurij. *Liberalizem in vprašanje slovenstva – nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929*. Ljubljana: Modrijan, 1996.
- Perovšek, Jurij. »Ustanovitev Narodno napredne stranke.« V: *Slovenska kronika XX. stoletja: 1900–1941*, ur. Marjan Drnovšek in Drago Bajt, 281. Ljubljana: Nova revija, 1997.
- Perovšek, Jurij. »Duhovni in idejnopolitični oris Ivana Hribarja.« V: »Homo sum«: *Ivan Hribar in njegova Ljubljana – zbornik ob razstavi Mestnega muzeja Ljubljana*, ur. Taja Čepič in Janja Rebolj, 9–27. Ljubljana: Mestni muzej, 1997.
- Perovšek, Jurij. »Slovinci in Jugoslavija v letih 1918–1941.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 69, št. 1 (1998): 55–74.
- Perovšek, Jurij. »Slovenska politična zgodovina prve Jugoslavije.« V: *Teze za razpravo na Okrogli mizi Problemi slovenskega zgodovinopisja o 20. stoletju, Ljubljana, 26. oktober 1999: ob 40-letnici Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani*, ur. Ervin Dolenc, 28–31. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1999.
- Perovšek, Jurij. »Politične stranke do volitev 1923.« V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer, 253–65. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Perovšek, Jurij. *Na poti v moderno: poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Perovšek, Jurij. »Vprašanje idejnega, političnega, socialnega in narodnega sobivanja v liberalni politični misli in praksi med leti 1891–1941.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 51, št. 1 (2011): 93–126.
- Perovšek, Jurij. *O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v kraljevini SHS/Jugoslaviji*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013.
- Perovšek, Jurij. »Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora v letih 1891–1941.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 57, št. 1 (2017): 49–83.
- Perovšek, Jurij. »Tavčarjevo župansko devetletje 1912–1921.« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 2 (2017): 559–614.
- Perovšek, Jurij. »Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani.« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 421–42.
- Perovšek, Jurij. »Idejnopolitični in socialnogospodarski pogledi meščanskega tabora: od devetdesetih let 19. stoletja do druge svetovne vojne na Slovenskem.« V: *Narod – politika – država: idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja*, ur. Jurij Perovšek in Mojca Šorn, 15–71. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2020.
- Prepeluh, Albin. *Kmetijski pokret med Slovenci po prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Kmetijska matica, 1928.
- Prunk, Janko. »Politične koncepcije slovenskega meščanstva v stari Jugoslaviji.« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 22, št. 1–2 (1982): 117–34.
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*. Celje: Cenesa in Založba Panevropa, 2001.
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini: jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2002.
- Rahten, Andrej. »Slovenska ljudska stranka v parlamentarnem življenju avstro-ogrške in jugoslovanske monarhije.« V: *Historični seminar 4: zbornik predavanj 2001–2003*, ur. Metoda Kokole, Vojislav Likar in Peter Weiss, 209–22. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2003.
- Rahten, Andrej. »Radić na štajerski fronti – Hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS.« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 1 (2018): 171–90.
- Rahten, Andrej. »Krščanski demokrat in prevrat: pogledi Jakoba Mohoriča na ustanovno dobo in politični vrh kraljeve Jugoslavije.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 89, št. 1–2 (2018): 5–22.

- Rahten, Andrej. »Račun brez Korošca? Dileme očeta Jugoslavije ob ustanovitvi Banovine Hrvaške.« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 3 (2018): 845–82.
- Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, ur. Jasna Fischer, 253–65, 315–18, 339–42. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Steinbacher, Nina in Andrej Rahten. »'V boj za staro pravdo!' – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante.« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 1 (2019): 71–106.
- Stiplovšek, Miroslav. »Slovenska ljudska stranka in uvedba oblastnih samouprav leta 1927.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, št. 1–2 (1995): 35–48.
- Stiplovšek, Miroslav. »Prizadevanja Slovenske ljudske stranke za avtonomijo Slovenije ob sprejemanju prve jugoslovanske ustave in zakonodaje o oblastnih samoupravah 1921–1922.« V: *Mikužev zbornik*, ur. Zdenko Čepič, Dušan Nečak in Miroslav Stiplovšek, 51–64. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999.
- Stiplovšek, Miroslav. »Anton Korošec in prizadevanja Slovenske ljudske stranke za uresničenje narodne avtonomije.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77, št. 2–3 (2006): 122–37.
- Stres, Peter. *Dr. Anton Gregorčič 1852–1925, politična biografija*. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2013.
- Vodopivec, Peter. »Narodno napredna stranka«. V: *Enciklopedija Slovenije: zvezek 7*, ur. Marjan Javornik, 321. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- Zečević Momčilo. *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921 – Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*. Maribor: Obzorja, 1977.
- Žuraj, Marko. »Diferenciacija liberalnega tabora z vidika njegovega delovanja na Štajerskem v letih 1919–1923.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 80, št. 2–3 (2009): 113–43.

Objavljeni viri

- Perovšek, Jurij. *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929)*, Viri 13. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1998.

Nina Steinbacher

**THE BEGINNINGS OF THE POLITICAL AGRARIAN
MOVEMENT IN SLOVENIA
A CONTRIBUTION TO THE PRE-HISTORY OF THE
ESTABLISHMENT OF THE INDEPENDENT AGRICULTURAL
PARTY**

SUMMARY

The pre-history of the establishment of the Independent Agricultural Party in the newly-formed Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes dates back to the beginning of World War I in what was then the Habsburg Monarchy. The farmers' tendencies towards an increased political involvement were closely related to the introduction of the Electoral Reform back in 1906/1907. As the leading political force, the Slovenian People's Party managed to unite the greater part of the farmers that represented the dominant population in the Slovenian ethnic territories of the Habsburg Monarchy. Farmers who were members of the Slovenian People's Party shared its Catholic political orientation and formed the majority of its electoral basis in the countryside. However, those who were closer to the liberal camp began to organise independently, since their interests were not entirely covered with the politics of the liberals and their National Progressive Party. Some of the farmers wanted to increase their reputation and influence but were not able to fulfil their ambitions within their party. Therefore, they presented themselves under the label of "independent farmers", refusing to associate with the increasingly anti-clerical politics of the National Progressive Party. On the other hand, the liberals were interested in organising a stronger alternative against the dominance of the Slovenian People's Party in the countryside.

The first initiative towards organising a new agrarian movement came from Inner Carniola, where the Farmers Party for Notranjska was founded on 17 March 1907 in Šempeter. Although publicly labelled as "independent", its foundation resulted, to a significant extent, from the activities of the National Progressive Party. Supported by the party's newsletter *Notranjec* and other liberal press, its leaders tried to win over the rural population's support for their programme and consequently weaken the electoral base of the Slovenian People's Party. The party's organisational plan defined its structure and basic programme points, but the leaders failed to implement it. They nominated their candidates at the 1907 state parliamentary election and the 1908 provincial election, but without success. Therefore, they were forced to merge with the National Progressive Party again.

In the same year as in Inner Carniola, a similar initiative, but partially with a different political background, came from the Goriška region, another stronghold of the

Slovenian People's Party, led by an influential local priest Anton Gregorčič. This time, a new agrarian party was founded with considerable disapproval from the National Progressive Party in the Goriška region. The "*spiritus movens*" of the new party of predominantly liberal-oriented farmers was embodied in Ivan Mermolja. His followers gathered at the party's inaugural assembly on 13 June 1907. The new political formation attracted sympathisers of different profiles, including liberal rural teachers. Even before it officially declared its existence, the party's ideological leaders nominated Anton Štrekelj as a candidate for the Vienna Parliament election. Although an agricultural expert, Štrekelj was not able to win the majority of the farmers' votes. He did manage, however, to present himself as a credible choice, thus showing the leaders of the Slovenian People's Party that their dominance could be threatened.

In the party gazette *Naš glas*, the proponents of the new agrarian movement in the Goriška region were fighting for electoral support. However, some internal differences came to light before the 1908 Provincial Assembly elections. Alojzij Franko, acting president of the Slovenian Farmers' Party of Goriška, supported the cooperation with the Slovenian People's Party, aiming to create an agrarian fraction within it. This proposal was strongly opposed by Ivan Mermolja, who advocated an entirely independent status, as well as by the rural teachers who promised their support to the party precisely because of its liberal character and were thus sceptical of any collaboration with the "Clericals". Disagreements between the leaders led to Franko's withdrawal from the party in 1909. In the same year, he took over the candidacy on the list of the National Progressive Party and even won a mandate. Ivan Mermolja took over the leadership of the agrarian party and gave the party gazette a new name – *Kmečki glas*. However, at the 1911 and 1913 elections, Mermolja and his followers participated in the joint list together with the National Progressive Party.

It was only after the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1918) that the Slovenian agrarian movement was able to assume a more important role in the Slovenian political landscape. Again, the Independent Agricultural Party, established in the spring of 1919, appeared on the scene boasting strong support from the liberals, who now united in the Yugoslav Democratic Party. In comparison with the initiatives before World War I, the new party was able to establish itself mostly in Ljubljana and its surroundings as well as in Styria, since the pre-war strongholds of the agrarian political movement were now under the Italian occupation. The members of the Independent Agricultural Party primarily included wealthier farmers, rural artisans, merchants, and innkeepers, as well as a few agricultural experts. The party was promoted by the *Kmetijski list* gazette and organised numerous gatherings as well as established many local organisations. Initially, the leadership of the Yugoslav Democratic Party managed to silence the aspirations for the political independence of the new party in order to preserve the unity of the liberal political organisation. Soon, however, the ambitions of the new party leaders to go their separate ways politically prevailed.